

УДК 342.922:347.994

С.В. Степанов, канд. юрид. наук, старший викладач
Одеський національний економічний університет
Кафедра правознавства
вул. Преображенська, 8, Одеса, 65082, Україна

ОКРЕМІ ПІДХОДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ СУДДІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

У статті здійснено порівняльно-правову характеристику підготовки суддів окремих країн світу та України. При дослідженні автором виявлено недоліки та переваги формування суддівського корпусу різних країн світу та запропоновано напрями вдосконалення судочинства України для підвищення його ефективності.

Ключові слова: суддівський корпус, підготовка суддів, судово влада, суддя.

Постановка проблеми. У сучасних умовах діяльність судової влади, її ефективність є фундаментальним завданням сталого демократичного розвитку держави.

Всі процеси державного регулювання у певній мірі знаходяться у постійній взаємодії із суддівським корпусом. Завдання судової гілки влади полягає не тільки у здійсненні правосуддя та конституційному нагляді, але і у постійних узгоджених діях з іншими органами влади по вдосконаленню правових інструментів, що регулюють діяльність суддівського корпусу.

Саме тому кожна країна світу намагається розробити не лише вдалі закони, але й наладити роботу суддівського корпусу, представники якого ці закони будуть застосовувати.

Центральне місце у реалізації правозастосування належить судді.

Професійність судді, його моральні якості можуть сприяти підвищенню його авторитету як органу судової влади, так і підірвати задекларовані принципи законності, об'єктивності, справедливості та неупередженості.

Метою дослідження є здійснення порівняльно-правового аналізу підготовки суддів у країнах різних правових систем для розробки пропозицій з удосконалення процесу підготовки суддів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням міжнародного та вітчизняного досвіду формування та діяльності суддівського корпусу займалися такі дослідники як Є.Б. Абросімова, У. Бернам, Г. Борковскі, І.С. Власов, І.А. Войтюк, В.Я. Карабань, Х. Кьотц, В.Т. Малярєнко, М. Мельник, Н.В. Радутна, І.Л. Самсін, М.П. Селіванов, К. Цвайгерг, Я. Швиденко, В. Шишкін та інші. Проте, деякі питання досі залишилися недослідженими.

Виклад основного матеріалу. За міжнародними стандартами держава зобов'язана створити умови для підготовки високопрофесійних суддів, які будуть виконувати роль не лише виконавців, що чітко додержуються букви закону, але й наділити їх критичним мисленням, розумінням духу та принципів закону.

Визначаючи напрями вдосконалення професійної підготовки суддівських кадрів, видається доречним звернутися до досвіду Франції.

Питанням професійної підготовки суддів у Франції займається Національна школа магістратури. Вона включає початкову підготовку та підвищення рівня кваліфікації без відриву від роботи, проте з аналізу положень Конституції Французької Республіки та Органічного закону «Про статус магістратури» [1] незрозуміло, чим відрізняється підготовка суддів з метою підвищення рівня кваліфікації суддів від початкової підготовки суддів, окрім тривалості.

Початкова підготовка триває близько 31 місяця та охоплює наступні етапи: I) 2 роки – загальна теоретична підготовка з проходженням практики в суді (9 місяців), жандармерії, пенітенціарних органах, адвокатському бюро (6 місяців); II) 6 місяців – теоретична підготовка в Бордо за обраною спеціалізацією з проходженням практики в суді першої інстанції та апеляційному суді (5 місяців) [2, с. 12].

Суддями у Франції можуть стати лише особи, які закінчили Національну школу магістратури Франції та отримали диплом і рекомендацію. У свою чергу, до цієї школи вступають випускники юридичних вузів, які отримали базову правову підготовку, а також деякі категорії державних службовців [2, с. 11].

Підвищення кваліфікації проходить через обов'язкові та факультативні модулі (теоретична підготовка) тривалістю 2–5 днів кожний та за допомогою практичної роботи в державних установах, судах, адміністраціях, на підприємствах тощо (практична підготовка) тривалістю не довше одного тижня.

В ході теоретичної підготовки судді тренуються засвоювати й застосовувати деонтологічні правила, аналізувати та узагальнювати практичну ситуацію (або судове досє), знання й уміння застосовувати процесуальне законодавство тощо. Практична підготовка проходить у вигляді стажування у різноманітних органах та інститутах послідовно: адаптація у суді, стажування у адвоката, в органах розслідування, в пенітенціарній службі, в апеляційному суді, у судах цивільної і кримінальної юрисдикції, у суді для неповнолітніх, також секретарем судового засідання [3].

Особливістю системи підготовки суддів у Франції є історичні передумови формування та взаємодії судових і правоохоронних органів. Зокрема, специфікою організації освітніх програм для суддів у Франції є те, що вони розраховані також на прокурорів, оскільки суддівський корпус складається з магістратів – членів суду і прокуратури при Касаційному суді Франції, судів і трибуналів першої інстанції та кадрових працівників центральної адміністрації, а також аудиторів юстиції. При цьому суддівський корпус поділяється на дві самостійні категорії: магістратів-членів суду і магістратів-працівників прокуратури, які мають право переходити з однієї категорії в іншу [4, с. 287–289].

Підвищення кваліфікації вже обраних суддів має факультативний характер, але кожен суддя повинен пройти підготовку не менше 5 діб занять на рік. У кожному апеляційному суді є один або декілька суддів, які відповідають за тривалість професійної освіти, взаємодіють із Національною школою суддів Франції та іншими зацікавленими установами. Крім того, можуть організовуватися курси з підвищення кваліфікації для суддів та адвокатів разом [5, с. 14].

За аналізом організації суддівських освітніх програм у Франції слід підсумувати, що питанню підвищення кваліфікації суддів не приділяється достатня увага держави. Крім того, спільне навчання суддів із прокурорами та адвокатами може негативно вплинути на авторитет як судді, так і судової влади в цілому, і може стати першим кроком до корупції та кумівства.

Адвокати та прокурори повинні виказувати суду свою повагу, триматись на дистанції та не спостерігати процес професійного росту судді.

Підвищення кваліфікації має у собі очевидну тезу про те, що кожній людині, незалежно від статусу, час від часу потрібно поліпшувати свій професійний рівень. Таке підвищення кваліфікації суддів повинне бути автономним від інших органів та гілок влади, зважаючи на роль судів у системі державних органів влади.

У зв'язку з цим цікавим видається досвід Республіки Польща, яка завдяки вдалим реформам набула статус повноправного члену Європейського Союзу.

Професійну підготовку кандидатів на посаду судді здійснює Національна школа судочинства та прокуратури в Республіці Польща.

Кандидати на посаду судді проходять навчання у два етапи: загальна та професійна підготовка. Загальна підготовка триває 12 місяців і включає відвідання лекцій та практичних занять. Після закінчення кожної секції занять кандидат проходить практику у судах та інших органах, пов'язаних із судочинством. Після проходження практики кандидат на посаду судді проходить професійну підготовку, яка триває 48 місяців. Лише після завершення всіх етапів підготовки суддя має право подавати заявку на заміщення вакантної посади судді в районному суді [6, с. 2].

Підхід до формування суддівського корпусу у США принципово відрізняється від європейського досвіду. Згідно із законодавством Сполучених Штатів Америки суддею може

стати громадянин США не молодше 21 року, який має юридичну освіту, володіє англійською мовою і проживає на території штату від одного року. При цьому судді зазвичай не просуваються по кар'єрних сходах, а можуть почати запаморочливу кар'єру, взагалі минаючи нижчий ступінь. Зокрема, будь-який кандидат відповідно до здібностей може потрапити у будь-яку судову інстанцію, винятком не є навіть посада у вищому судовому органі. Тобто, юрист без будь-якого судового досвіду може стати суддею в суді останньої інстанції штату чи навіть у Верховному Суді Сполучених Штатів Америки [7, с. 311–323]. Досвід роботи не грає суттєвої ролі, оскільки суддя визнається не інструментом у структурі держави, а самостійною політичною фігурою. Так, суддям для просування по службі необхідно заручитись підтримкою населення або мати покровителів серед політичних еліт. У протилежному випадку суддя будь-якої інстанції зазвичай до пенсії залишиться на своєму місці.

Ще однією особливістю процедури формування суддівського корпусу в США є відсутність вимоги проходити спеціальну підготовку для заміщення посади. Традиційно кандидати на посаду повинні мати юридичну освіту, як було вказано вище, але це скоріше диспозитивна норма. Більша увага приділяється його професійній придатності для виконання покладених на нього функцій, аналізуються його професійні та особисті якості, а спецслужби і преса намагаються знайти в його минулому «чорні плями». Саме тому у розділі 1 ст. 3 Конституції США зазначено, що «судді як Верховного, так і нижчих судів займають свої посади, поки їх поведінка бездоганна, і у встановлений час отримують за свою службу винагороду, яка не може бути зменшена під час перебування їх на посаді» [8].

Для введення у спеціальність новопризначених суддів у 1967 році був заснований Федеральний суддівський центр, основним завданням якого є проведення та узагальнення наукових досліджень для підготовки суддів.

Федеральний суддівський центр надсилає новому судді так звану «настільну книгу судді» та відеофільм «Вступ до спеціальності. Перший рік роботи суддею», завдяки яким судді отримують список літератури, нових публікацій, досліджень для самостійного опрацювання та іншу важливу інформацію, завдяки якій судді можуть «підтягнути» свої знання із судочинства.

До того ж, для всіх бажаючих суддів (як нових, так і постійно діючих) Федеральним суддівським центром проводяться семінари для підвищення професійного рівня. Програми такої підготовки складаються з двох частин і проводяться досвідченими суддями та вченими. У першій частині з групою обговорюють дискусійні питання матеріального та процесуального права і діловодства. Для кращого засвоєння матеріалу заняття проводяться із використанням мультимедійних презентацій. У другій частині проводиться практичне опрацювання процесу судочинства, який включає: моделювання процедури слухання у суді, психологічні взаємовідносини зі сторонами по справі та засобами масової інформації, супроводження процесу та складання судового рішення.

За аналізом організації формування суддівського корпусу в США слід підсумувати, що вказані процедури мають суттєві недоліки. Зокрема, суддя за сутністю свого призначення не повинен мати політичних амбіцій, а судочинство не повинно базуватись на популізмі. Кожен орган повинен діяти відповідно до покликання. Політична влада може впливати на електорат, застосовуючи власний авторитет, досвідченість команди, незвичайні революційні проекти. Професіоналізм політиків має важливу роль, але не рішучу, оскільки сучасна історія знає багато прикладів політичних фігур без відповідної освіти, практичного досвіду, професійних навичок. Однак, саме у зв'язку з тим, що політики імплементовані у діючий механізм державної влади, то їх некомпетентність суттєво не впливає на суспільні відносини.

Відмінність судді полягає в тому, що він є самостійною і незалежною інстанцією, рішення якої можуть бути остаточними або навіть прецедентними при подальшому вирішенні аналогічних справ. Саме тому професіоналізм судді та рівень його професійної підготовки повинні бути під пильною увагою держави.

Аналізуючи положення вітчизняних нормативно-правових актів, які регулюють порядок підготовки, добору та призначення суддів в Україні, доречно зауважити, що відповідно до Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на посаду судді

може бути рекомендований громадянин України, не молодший двадцяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як десять років та володіє державною мовою.

Відповідно до законодавства України підготовка кандидатів на посаду судді здійснюється Національною школою суддів України, яка фінансується з державного бюджету та є самостійною та незалежною державною установою зі спеціальним статусом.

Для вступу до школи суддів кандидат, який має вищу юридичну освіту за кваліфікацією «юрист», проходить анонімне тестування (іспит), який виявляє рівень теоретичних та практичних знань. Якщо рівень відповідає встановленому рівню, кандидат допускається до складання іспиту.

Після зарахування до Національної школи суддів України кандидати протягом 12 місяців проходять спеціальну теоретичну та практичну підготовку за денною та заочною формою навчання за рахунок коштів державного бюджету. Після закінчення строку підготовки кандидати отримують спеціальний документ встановленого зразка. Відповідно до статті 70 Закону кандидати, що успішно завершили курс навчання, направляються до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України для подальшого складання кваліфікаційного іспиту, що включає в себе перевірку рівня теоретичної та практичної кваліфікації, а також особистих та моральних якостей з метою виявити професійну придатність до здійснення правосуддя.

Такий кваліфікаційний іспит проводиться шляхом складання кандидатом на посаду судді письмового анонімного тестування та виконання анонімного практичного завдання з метою виявлення рівня практичних навичок та умінь у застосуванні закону [9].

Кваліфікаційний іспит проводиться відкрито та прозоро Вищою кваліфікаційною комісією суддів України у спеціально обладнаному для цього приміщенні. На будь-якому етапі іспиту можуть бути присутні представники засобів масової інформації, правозахисні організації та інші групи.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України визначає рейтинг кандидатів на посаду судді відповідно до кількості набраних кандидатами балів. За результатами кваліфікаційного іспиту у резерв на заміщення вакантних посад судді ставляться кандидати, які набрали не менше 75 відсотків балів.

Висновки. Підводячи підсумки проведеного аналізу основних іноземних та вітчизняних правових приписів, що регламентують питання формування та діяльності суддівського корпусу, можна виділити позитивні та негативні елементи кожної окремої правової системи.

Найбільш невдалою системою підготовки суддів видається американська модель, оскільки судьями в США можуть стати будь-які особи без досвіду практичної діяльності. До того ж, при такій неконтрольованості призначений або обраний суддя не зобов'язується законом проходити професійну підготовку, а може скористатись системою дистанційного навчання.

Видається, що відсутність вимоги до кандидата на посаду судді щодо отримання базових навичок спілкування, обміну досвідом з професійними судьями неодмінно призведе до багатьох помилок, які в умовах прецедентного права створюватимуть невідворотну загрозу існуванню правосуддя як справедливого та неманіпулятивного явища.

У багатьох європейських державах строк спеціальної підготовки кандидатів набагато довший, ніж в Україні, що слід підтримати, оскільки належний рівень підготовки сприятиме зменшенню кількості помилок у діяльності майбутнього судді.

Отримані знання допомагають глибше зрозуміти світові моделі судоустрою та розробити шляхи щодо подальшого вдосконалення системи добору кадрів вітчизняної судової системи.

Наведене порівняння порядку підготовки та добору суддів у Сполучених Штатах Америки, Франції, інших розвинених країнах та Україні засвідчує, що на сьогодні існуюча в нашій державі система підготовки та добору суддів потребує структурної реорганізації, метою якої є імплементація положень міжнародно-правових норм у національне законодавство з урахуванням світового досвіду, що дозволить удосконалити механізм призначення та подальшої професійної ефективності суддів.

Список літератури

1. Органический закон о статусе магистратуры : Ордонанс № 58–1270 от 22 декабря 1958 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://constitutions.ru/?p=8150>.
2. Мельник М. Належна професійна підготовка суддів як складова судової реформи: міжнародний досвід та його адаптація до вітчизняного законодавства / М. Мельник // Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2013. – № 2. – С. 8–12.
3. Ecole nationale de la Magistrature [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.enmjustice.fr/index.php>.
4. Судебные системы европейских стран: справочник / пер. с франц. Д. Васильева и с англ. О. Кобякова. – М.: Международные отношения, 2002. – 336 с.
5. Самсін І. Освіта суддів: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії / І. Самсін // Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2012. – № 1. – С. 10–15.
6. Борковскі Г. Польський досвід підготовки кандидатів на посади суддів / Г. Борковскі // Результати першого національного добору кандидатів на посаду судді: досвід, шляхи удосконалення та запровадження спеціальної підготовки кандидатів: матер. Міжнарод. семінару-практикуму (22–24 лютого 2012 р.). – Львів, 2012. – С. 1–7.
7. Бернам У. Правовая система США / Уильям Бернам. – М.: Новая юстиция, 2006. – 1216 с.
8. Соединенные Штаты Америки: Конституция и законодательство / Под ред. О.А. Жидкова [перевод В.И. Лафитского]. – М.: Прогресс, Универс, 1993. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnstUS.htm>.
9. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07. 2010 р. № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-42, № 43, № 44-45. – Ст. 529.

Стаття надійшла 24.05. 2016 р.

S.V. Stepanov, канд. юрид. наук, старший преподаватель
Одесский национальный экономический университет
Кафедра правоведения
ул. Преображенская, 8, Одеса, 65082, Украина

ОТДЕЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ПОДГОТОВКЕ СУДЕЙ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ

Резюме

В статье осуществлена сравнительно-правовая характеристика подготовки судей отдельных стран мира и Украины. При исследовании автором выявлены недостатки и преимущества формирования судейского корпуса разных стран мира и предложены направления совершенствования судопроизводства Украины для повышения его эффективности.

Ключевые слова: судейский корпус, подготовка судей, судебная власть, судья.

S.V. Stepanov, Candidate of Juridical Sciences, Senior Lecturer
Odessa National University of Economics
the Department of Jurisprudence
Preobrazhenskaya Street, 8, Odessa, 65082, Ukraine

INDIVIDUAL APPROACHES TO THE EDUCATION OF JUDGES: INTERNATIONAL EXPERIENCE

Summary

The article provides the comparative-legal characteristic of formation of the judicial case of the countries of the world and Ukraine. In the study the author identified the advantages and disadvantages of formation of the judicial corps around the world and proposed ways of improving the Ukrainian proceedings to improve its efficiency.

Key words: The judiciary, the education of judges, sword of justice, the judge.